

Különös megtiszteltetés számomra, hogy Ön elnökkölt ez alkalommal, és mélyen meghatottak hozzám és feleségemhez intézett szavai. Hadd adjak kifejezést büszkeségemnek, hogy immár huszonöt éve személyes jó barátomnak nevezhetek egy olyan kiváló európeért, mint Ön.

Kérem, tolmácsolja köszönetemet Mrs. Seton-Watsonnak, amiért a tegnapi születés-napi parti háziasszonyaként még több jelentőséget adott ennek az ünnepélynek.

### 30. KÁROLYI MIHÁLY HAJNAL JENŐHÖZ

(London, 1945. március 21.)

Kedves Hajnal,

Ennyi sok szomorú év hosszú szünete után jólesett hallani magáról.<sup>1</sup> Örültem, hogy emlékezetembe idézte a Párizsban eltöltött vihar előtti hónapokat. Sosem fogom elfelejteni azt a sok apró, de számomra nagy fontossággal bíró kedvességet, amelyekkel akkor elhalmozott. Nagyon megkönnyítette velük az életemet. Emlékszem, mint hurcolt egyik orvostól a másikhoz, hogy gyógyítsák köszvényemet, és azt sem felejttem el, hogy ezek a derék orvosok ingyen gyógykezelték. Vajon mi lett velük? Bevallom, a nevükre már nem emlékszem. Jólesett az a cikk is, amit kedves sógornőről<sup>2</sup> írt, aki magát mindig mint igaz barátot emlegette, s akivel szemben olyan nagy rokonszenvet érzett. No de hagyjuk, nem akarok tovább az emlékekről és drága halottainkról beszélni, mert akkor nem tudnám abbahagyni. Sok emlék gyűlt össze az évek során, és sokan eltávoztak mellőlünk.

Maga jól ismer engem, és minden részletében ismeri gondolkodásmódomat. Jól tudja, hogy gondolkodásom legfőbb jellegzetessége a meg nem alkuvás. A Horthy-magyarokban Amerikában az egyebütt semmiképpen sem tudok megbízni, és mégis, ha még velük is hajlandó vagyok együttműködni, ezt kizárólag a magyar nép érdekében teszem. Semmi kétség aziránt, hogy másképpen képzeltem el a győzelmet. Tisztában és egyenesebb vonalon s mindenestre úgy, hogy a mi eszméink, amelyek a tényleges, a humánus szocializmust akarták megvalósítani, jobban kidomborodjanak. Nos hát ez nem így történt. De mikor volt a történelem során olyan harc és olyan győzelem, amelyből hiánytalanul, tisztán emelkedett volna ki az eszme? És bármilyen fájdalmas legyen is számunkra, tartozunk magunknak azzal az önkritikával, hogy a mi elméletünkön felépített politika nem alkalmazható a gyakorlatban. Az eszme betű szerinti alkalmazásából mindig szélmalomharc lett, és az ügy Thermidorokban vérzett el. A Thermidorok ellenére valami azonban mégis megvalósult, és például a francia feudalizmust még a restauráció is hiába próbálta életre galvanizálni. A mi elgondolásunkat nem egy külső, hanem egy a realitásokkal hidegen szembenéző belső Thermidor számolta fel, ami végeredményben összehasonlíthatatlanul kedvezőbb az eszme számára, mert hiszen nem adtunk alkalmat az ellenfélnek arra, hogy többet semmisítsen meg belőle a kelleténél. Ez csak akkor következhetne be, ha mi továbbra is szélmalomharcot vívnánk. Ne feledjük el, hogy például az az elképzelésünk, miszerint a proletariátus az egyetlen osztály, amelyre építenünk kell, teljesen idejét múlta, mert hiszen a technikai fejlődés egyre nagyobb mértékben teszi feleslegessé ezt az osztályt, s egyúttal a jelentőségét is lefokozza. A tervgazdaság szükségszerű és elkerülhetetlen térhódításával, a gazdaság adminisztrációjával foglalkozó réteg lassanként nagyobb lesz, mint maga a termelő proletariátus, ami egymagában elegendő arra, hogy a társadalmi struktúrát gyökeresen átalakítsa. Az az idő egyszer s mindenkorra elmúlt, amikor egy tudatos forradalmi kisebbség a saját életszemléletét, társadalomszemléletét dinamikájánál és súlyánál fogva a széles tömegekre rá tudta erő-

szakolni. Az ilyesmi azelőtt is csak rövid lejáratra volt lehetséges, de most azután ezer és egy akadály tornyosul fel ellene, és még egy pillanatra sem lehetséges.

Az oroszok a történelmi materializmus által beléjük idegzett reális érzék alapján – mert az alapvető gondolkozási módszer ma is helyes – és 27 év gazdag tapasztalataival felfegyverezve, világosan átlátták az általános folyamatot és alaposan megtanulták a dialektikus filozófiának azt a merőben antiromantikus tanítását, hogy az ellentétek kiegészítik egymást. Ezért irtották ki tőlem távol eső brutális módszerekkel mindazokat, akik nem tudtak elszakadni a forradalmi gondolattól. Az eszme százszázalékos hirdetőitől feltették azt az 50 százalékot, amit meg lehetett valósítani. Leegyszerűsítve ez a sztálinizmus és trockizmus közötti mély ellentét. Furcsa dolog az is, hogy a szociáldemokraták, akik azelőtt a legpuhábbak voltak és a saját képmásukra gyűrték az eszmét, ma hirtelemében az elmélet szigorú örököséivé vedlettek át. Így próbálják feledtetni ebertista, weimari gyászos múltjukat.

Az oroszok arra is rájöttek, hogy a nacionalizmus több, mint a szabad versenyes kapitalizmus terméke, amelyről azt hittük, hogy ennek elmúlásával kihal a lelkekből. Rájöttek, hogy egy mélyen beidegzett emocionális érzésről van szó, amely ha teljesen más formában is, de mindenütt új életre kel, és ezért valósították meg a Szovjetunióban az új, regionális nacionalizmust, amely sokkal inkább utat talál a tömegekhez, mint a csupán kis rétegeket megmozgató internacionalizmus. Ezt a gazdasági különceitől és éppen ezért sovíniszta elhajlásaitól megtisztított regionális nacionalizmust próbálják most Közép-Európában is érvényre juttatni. Az internacionalizmus csak a regionális nacionalizmusból fejlődhet ki. Ugyanez áll a vallásra is. Az ateista vallásüldözés helyett felélesztették a hücsujárók és ikonimádók atmoszféráját, mert észrevették, hogy ezek élnek, és miután a vallás ma már nem „ópium”, mert az az osztály, amely annak használta, nincs többé, hagyják, hogy az emberek a vallást gyakorolják. Ezzel szintén széles tömegeket tudtak megnyerni.

Így kell értelmezni az orosz politikát. És ha sokaknak az internacionalizmus és az ateizmus vagy annak valamilyen más formája magasabb rendű is, mint az ikonok világa, ez nem változtat azon a tényen, hogy az utóbbiak purista erőszakolása esetén nem a tisztább nacionalizmus vagy az ópiummentes vallás, hanem a sovíniszta szellem és vele együtt a klerikális vallásosság győzedelmeskedett volna, azaz annak legszörnyűbb változata, a fasizmus, amely még azt a kevés keresztényiességet is kiirtotta volna, ami a kapitalizmusban itt-ott fellelhető volt. Azok, akik mint Arthur Koestler<sup>3</sup> („Darkness at Noon”) bebizonyítják, hogy így meg úgy elárulták az eszmét, és a legszörnyűbb pesszimizmusba torkolnak, elfeledik, hogy ez csak az ő szempontjukból, a puristák szempontjából igaz, és nem gondolnak azokra, akik, mint a magyar földmunkások, nem is adhattak maguknak számot arról, hogy mi az eszme. Ettől eltekintve, nirvánás pesszimizmusuk több hitet rombol, mint a szerintük áruló megalkuvás. Hogy az úgynevezett „forradalmi” likvidáció Thermidort jelent? Betű szerint ez a vád helytálló, mint ahogy betű szerint a moszkvai perek vádlottainak igazuk volt. Az élet értelmében azonban nem.

Sok mindennek kellett történnie ahhoz, hogy azok, akik a húszas években a proletárdiktatúra jelszavai, a dogmatikus marxizmus, a forradalmi erőszak stb. miatt erősen támadták a kommunistákat, ma balrább állnak tőlük, és betű szerint joggal vádolják őket farizeuskodással és árulással, sőt azzal is, hogy nacionalista imperializmust képviselnek, és szocializmusukból nem maradt meg semmi. Ezzel szemben – bár módszereiket nem mindig lehet helyeselni – a tény az, hogy nincs szó hűtlenségről, és csupán a realitásokhoz alkalmazkodnak. Jómagam is, aki bizonyos értelemben szintén a puristák közé tartoztam, beláttam, hogy sokban tévedtem, és éppen a progresszív gondolat érdekében ártékeltem elgondolásaimat. Eszmeileg ez nem is volt nehéz, és joggal elmondhatom,

hogy szinte zökkenő nélkül és fokozatosan alkottam meg magamnak a realitásokon alapuló új világgépet. A dolog nehezebb része az új elgondolás gyakorlati alkalmazása volt. Azzal hamarosan tisztába jöttem, hogy a tíztonnás bombák korában a forradalmi barikádromantikának nincs helye, de azt már nehezebben viseltem el, hogy sok minden, ami életszemléletem szerves részévé vált, nincs többé. Azelőtt csak elbarátaimmal érintkeztem, míg ma bizony tölem idegen emberekkel is kénytelen vagyok összejönni. Természetesen jól tudom, hogy az új, reális politikának is vannak irreális túlzói, és erre vigyáznunk kell, de kétségtelen tény, hogy a régi elkülönülés nem alkalmazható.

Mindezt csakis azért tudom realitásnak elfogadni, mert meggyőződésem szerint az eszme „alulépítménye” megvalósul. Elismerem, hogy a „felülépítmény” egyelőre egy nagyon csúnya barokk tákolmány lesz, és nem is lesz teljesen veszélytelen a jövőre nézve, de a lényeg, a tömegek gazdasági felszabadulása máris élő valósággá kezd válni. Persze résen kell lennünk, hogy a csúnya keret ne nyomja el a képet, és a fejlődés progresszív iránya biztosítva legyen. Azonban nem utasíthatjuk vissza a kitűnő képet azért, mert annak idején más keretről álmodoztunk.

Az oroszok azért értékék meg jobban a fejlődés menetét, mint mások, mert nemcsak a feudalizmus, a kapitalizmus, a paragrafusos demokrácia előítéletei nem kötötték őket, de a saját marxista előítéleteik sem. Anglia és az Egyesült Államok joggal hivatkozhatnak arra, hogy gazdasági, ideológiai stb. fellendülésük részben a feudalizmus, részben pedig a kapitalizmus időszakával esik egybe, és a régi intézmények, legalábbis szimbolikusan, tovább hatnak, míg az orosz gloire elválaszthatatlanul egybeforrt az ötéves tervekkel, vagyis a kollektívizmussal, már csak azért is, mert ezeknek a jegyében verték meg a németeket. Hatalma ebben a háborúban nyilatkozott meg, és ha ennek a hatalomnak a gyökerei vissza nyúlnak is a cári időkbe, végeredményben az új Oroszország az, amely hatalmával és eszméivel más népekre is hatással van. Ami pedig az orosz „imperializmust” illeti, ez látszólag valóban megmutatkozik, mert ennek a háborúnak a tapasztalatai alapján stratégiaileg és politikailag biztosítaniuk kell magukat. Ez azonban nem imperializmus a szó régi értelmében, mert hiszen egyrészt az orosz nemzetiségi politika teljes szabadságot ad a különböző népeknek arra, hogy nemzeti életüket kifejlesztessék, másrészt nem piacokat akarnak meghódítani, hanem az észszerű tervgazdaságot akarják kiterjeszteni. Bizonyos vagyok benne, hogy az oroszok valóban nem fognak beavatkozni az egyes országok belügyeibe, és ha nem ellenük irányuló politikát követnek, teljesen mindegy nekik, hogy milyen formában alkalmazkodnak az új gazdasági rendhez, és az UNRRA-val<sup>3</sup> is együtt fognak működni, ha az nem fogja komolyan veszélyeztetni az új európai átalakulást. Magától értetődik, hogy egy ilyen nagyvonalú politikai stratégiában vannak zavaró momentumok, és látszólag néha lovat adnak az ellenforradalmi lovagok alá. Az is természetes, hogy más a vallás szerepe Oroszországban, és más a nemrég még fasiszta vagy reakciós uralom alatt senyedett európai országokban, és így nehéz a toleráns politikával a klerikalizmus veszélyeit kikerülni. Mégis, a világ jelenlegi konstellációjában majdnem lehetetlen másképpen a tömegekhez közeledni.

Mindezt azért bocsátottam előre, mert ma nem lehet egy kis részletüggyel anélkül foglalkozni, hogy a nagy történelmi háttérrel meg ne rajzoljuk, és nem tudunk semmiről ítéletet mondani, ha nem ismerjük a lényegét. Mármost, ami Magyarországot illeti, meg kell látnunk annak különös realitását. Legyünk tisztában azzal, hogy a 25 éves ellenforradalmi propaganda szörnyű pusztítást végzett, és igen kevés kivétellel többé-kevésbé mindenkiből német kollaboránst csinált.<sup>5</sup> Németgyűlölet ide, németgyűlölet oda, a revíziós politikán keresztül csaknem mindenki német szolgálatba szegődött. Jobban szereték volna a németek nélkül csinálni, ezt elismerem, de ha másképpen nem ment, hát velük csinálták. Ettől eltérve ideológiailag is a németek voltak legrokonszenvesebbek

számukra. Még a szociáldemokrata párt is fedezte, legalábbis a revizionista politikát, mert, megengedem, a terror hatására nem tudták és nem merték igazi politikájukat kifutni. Mindenesetre annyi bizonyos, hogy akár más országok szociáldemokratái, ők sem tudták a tömegeket átnevelni, s baloldaliságuk a legjobb esetben egy elavult kautskysta öforradalmi szellemiségben nyilvánult meg. Ezek után az utolsó pillanatok katarzisában igazán nem lehetett határt vonni, hogy ki és milyen motívumokkal megterhelten vett részt a nácizmus elleni küzdelemben. A német vereség láttán a németgyűlölet felülkerekedett, és néhányan azt is belátták, hogy hová vitt a revizionista politika, de általában a legtöbben tisztára nacionalista okokból vették fel a harcot a nácizmus ellen, vagy a legjobb esetben azért, mert a zsidóellenes kegyetlenkedések emberileg meg rázták őket. Az utóbbiban nagy szerepet játszott a magyar zsidóság erős asszimiláltsága és az a tény, hogy maga az uralkodó osztály is tele volt zsidókkal vagy zsidó származásúakkal. Például Odescalchi herceget a németek felakasztották, Sigrayt<sup>6</sup> félholtra verték, holott ezek legitimisták s bár valóban németellenesek voltak, egy amolyan darlanista<sup>7</sup> rezsimmel szívesen kollaboráltak volna. Tehát még a mártírok között sincsenek többségben a purista forradalmárok. Böhm Vilmos másfél évvel ezelőtt itt járt és szinte büszkeséggel mondotta, hogy márpedig földalatti mozgalom Magyarországon nincs. 26 évvel ezelőtt, két héttel a kommunistákkal való paktum megkötése előtt, váltig azt hangoztatta, hogy Magyarországon legfeljebb 1000 kommunista van. Most azután újra kész a paktumra. Hiába beszéltünk éveken keresztül a magyar népről és a forradalomról, sajnos a reális helyzet az, hogy a magyar nép részben alélt állapotban volt, részben pedig együtt üvöltött a farkasokkal.

Természetesen a horthyzmus és a szálásizmus között nincs különbség. Hiába, Horthyból nem lehet hőst faragni azért, mert az utolsó pillanatban át akart állni, és a németek elhurcolták. Sőt még Teleki Pálból sem lehet mártírt faragni, noha ő egy németellenes hősi gesztussal igyekezett revizionizmusát és reakciós politikáját feledtetni. A katasztrófaért mindketten felelősek, és ezt nem lehet letagadni. Szálasi elképzelhetetlen Teleki és Horthy nélkül, s a különbség csak az, hogy ő volt a logikusabb és hitteljesebb fasiszta. Ezzel szemben Magyarországon nem lehet más politikát csinálni, mint megpróbálni megnyerni Teleki és Horthy volt híveit, és baloldali kontrol mellett azokat is részesevé tenni az átalakításnak, akik azt mindig elleneztek. Ezeket a tömegek követni fogják, ők maguk pedig kihúzzák a gyékényt a saját lábuk alól, és ártalmatlanokká válnak. Természetesen az igazi átalakulást a földreform determinálja. Ha a radikális földreform megvalósul, valóban egy komoly demokráciának vetjük meg az alapját, amely a magyar életet tökéletesen átalakíthatja. Persze vannak olyanok, akiknek hatalma nem a földben van, hanem a gyárakon és a bankokon ülnek. Ezekre azonban csak másodsorban kerülhet sor, mert egyelőre nemzetközi támogatói olyan hatalmasok, hogy amennyiben velük is kikezdenénk, akkor a földreformot is veszélyeztetnénk. Miután Magyarország elsősorban agrárország, a súlypont a földben van. A földreform révén a 9 millió lakosból 3-4 milliót megnyerünk, míg az ipar nacionalizálása csupán 800 ezret jelent. Persze ez nem jelenti azt, hogy ezt a 800 ezret ne nyerjük meg komoly szociális reformokkal. Hozzátennem, hogy az ipari munkásság amúgy is a legfejlettebb politikai réteg, és nekünk a nagy paraszti masszát és a németellenes érzésen keresztül a volt horthysta középosztályt kell először munkába vennünk, amiben az ipari munkásság nagy segítségünkre lesz, feltevé, ha nincs annyira megrontva, mint ahogy azt Böhm mondotta, aki szerint a „magyar tömegek, a munkásságot beleértve, gyűlölik a szlávokat és hívei a »nem-nem-sohának«”. Ha ez igaz, akkor pláne a parasztsággal kell elsősorban törődnünk, mert a béresek, kubikosok stb. olyan nyomorban éltek, hogy ők legalább közömbösesek voltak a revizionizmussal szemben. Ami a magyar úri osztályt, a hivatalnoki kart és egyáltalában a

kaputosokat<sup>8</sup> illeti, százalékban komolyan ki sem fejezhető azoknak a száma, akik Szálasi uralomra jutásáig ellenálltak, és azután is csak nagyon kevesen. Egyáltalában számoljunk azzal, hogy néhány munkáson és intellektuelen kívül az ellenállás 99 és fél százalék erejéig nem létezett. Ezért kivéve a volt jugoszláv és csehszlovák területeket sehol nem tudtak partizánokat szervezni. Akiket a 25 éves propaganda megmérgezett, nem gyógyulhattak ki a méregből akkor, amikor a terror megháromszorozódott és a régi területeket „visszakapták”. A kijózanodás nagyon későn kezdődött, és egyelőre még nem alapos.

A magyar baloldalnak nagyon nehéz helyzete van. A fentieket figyelembe véve látnunk kell, hogy nem lehet a régi forradalmi ideálokkal boldogulni. Isten látja lelkemet, nem szeretek megbocsátani, de mit csináljunk, ha alig vannak olyanok, akiknek nem kell elnézni valamit. Ennek alapján a magyar ideiglenes nemzetgyűlést fenntartás nélkül, melegen üdvözöltem, annak ellenére, hogy Miklóst vagy Vöröst egy jottányival sem tartom különbnek, mint Horthyt vagy Szálasi. De annak nagyon örültem, hogy ők írták alá a fegyverszünetet, mert ezzel pofonütötték saját úgynevezett ideáljaikat, és maga az ellenforradalom járt Canossát Moszkvában. Kimondták a halálos ítéletet a Szent István-i gondolat, a német orientáció, az antiszemitizmus, a földbirtokpolitika stb. fölött. Ezek után ezek az urak többé ki nem nyithatják a szájukat és nem beszélhetnek arról, hogy én hazaárulást követtem el akkor, amikor Belgrádban aláírtam egy még a mostaninál is jóval enyhébb fegyverszünetet. A koalíció többi részére mindez nem vonatkozik, mert azok, akár mi annak idején, végig németellenes és háborúellenes vonalat követtek, bár jóval kevesebb lendülettel.

Lényegében Miklósek csak a saját szempontjukból követtek el árulást, mert ténylegesen csak így lehetett Magyarországot megmenteni. Igaz, hogy olcsóbban is meg lehetett volna úszni, és Voronyezst és Budapest elpusztulását meg lehetett volna takarítani, de jobb későn, mint soha. Sose felejtjük el, hogy mindezt Horthyéknak köszönhetjük. Ha ezt újra meg újra elmondjuk, talán a volt híveik is megértik, hogy mit cselekedtek. Egyelőre Magyarországnak, a területi fájdalmak mellett, még természetben is kell fizetni ezekért a bűnökért.

„Vous êtes tombé si bas” - mondotta Franchet d' Esperey tábornok a mi fegyverszüneti delegációnk egyik tagjának,<sup>9</sup> és ezt annyiszor és olyan alávalóan kihasználták ellenünk. „Vous êtes tombé si haut”,<sup>10</sup> mondhatta volna Vorosilov tábornagy Vörös generálisnak.

Az ideológiai és magyarországi analízis után végre rátérhetek az amerikai magyarság Maga által felvetett problémáira is. Mindenekelőtt előre bocsátom, hogy nehéz lenne megítélni az ottani helyzetet, és természetesen egészen más az egység odahaza, ahol a reakció elvesztette a létalapját, és más Amerikában, ahol a magyar vonatkozások mellett specifikusan amerikai szempontok is szerepet játszanak.

Simon Mózesről csak azt mondhatom, hogy amíg itt volt, minden kétértelműség nélkül az én oldalamon állt. Politikai elgondolásaimat, fentebb felvázolt értékelésemet teljes egészükben ismeri. Maga jól tudja, hogy nem vagyok imádója senkinek, de Sztálinék államférfiúi kvalitásait rendkívül magasra tartom, és végeredményben az általuk követett vonalat tartom helyesnek, ami nem annyit jelent, hogy vakon követek minden magyar kommunista taktikát. Éppen ezért Simont sem fogom csak azért megvédeni, mert történetesen követi az amerikai magyar kommunisták taktikai vonalát. Nekünk mindenekelőtt magyar politikát kell folytatnunk. Sajnos a magyar kommunisták, legalábbis külföldön, abba a hibába esnek, hogy illúziókban ringatják magukat. Azt hiszik, hogy most már csak az orosz irányt kell követni, és minden magától megoldódik, holott az oroszok éppen azt akarják, hogy a magyarok maguk teremtsék meg a maguk demokráciáját. Azt

hiszik, hogy miután otthon ez és ez a helyzet, a külföldön pontosan úgy kell csinálni mindent, mint azt a helyzet Magyarországon megköveteli. Pedig hát külföldön egészen más körülmények határozzák meg a politikánkat, és ha még bizonyos fokig alkalmazkodnunk is kell az otthoniakhoz, semmi esetre sem szabad szolgálilag utánóznunk őket, mert abból azután olyan dolgok következhetnek, hogy a sorainkba hívunk olyanokat is, akik a lengyel emigráció reakciósaival szűrki össze a levet. Az oroszok kimondták – és nekünk nincs okunk kételkedni a szavukban –, hogy nem tekintik ellenséges aktusnak, ha a külföldi magyarok, így az amerikai magyarok is, esetleg kritikát gyakorolnak a magyar ideiglenes kormány egyes intézkedései felett, hiszen ők maguk is ostromozták már a hadseregszervezés lassúságát és az átállók buzgóságát. Ismétlem, az oroszok nem alakítottak Quisling-kormányt<sup>11</sup> és csupán arra vigyáznak, hogy a fegyverszüneti szerződés klauzuláit betartsák. Belpolitikailag ez annyit jelent, hogy demokráciát akarnak, faji és vallási üldözés nélkül.

Természetesen nem tudom megítélni, hogy Simonék hol és milyen mértékben követtek el hibát. Azt ne kívánja tőlem, hogy én Simonnak vagy bárki másnak részletkérdésekben irányt mutassak. Az egység kérdésében, a helyes alapelvtől eltekintve, mindig a *meddig* és a *hogyan* határozza meg, hogy jól csinálták-e vagy sem. Az bizonyos, hogy a kommunistáknál mindig az volt a hiba, hogy egy új politikai vonalat előbb ad absurdum visznek, és aztán kénytelenek visszatáncolni. Ezért nem kell az ügyet tragikusan venni. Simon Mócsi nekem nem „követem”, csak politikai elgondolásaim jó ismerője, amennyiben Londonban tényleg sokat voltam vele együtt, de éppen fentiek miatt nem tudok a dolgaiért felelősséget vállalni, különösen a részletekben nem. Két-három hónap is eltelik, míg egy levél megfordul, és közben az események már régen túlhaladtak bennünket. Könnyen meglehet, hogy mire Simont elérné levelem, Maguk már régen megegyeztek, és én hiába avatkoztam bele.

Ha mint Maga mondja, messze ment az Amerikai Magyar Népszava és az Amerikai Magyar Szövetség embereivel való barátkozásban, úgy azt nagyon helytelenül tette. A fontos az, hogy olyanokkal kössünk csak egységet, akik a horthysta múltat „unconditional surrender”<sup>12</sup> alapján megtagadták, hiszen Miklósék is ezt tették. Amerikai vonatkozásban a reakciós uraknak Károlyit le kell nyelniök, még akkor is, ha a falat a torkukon akad. Ezt nem személyes okokból mondom, hanem azért, mert a nevem szimbolizálja Októbert és mindazt, amit ma a progresszív irányzat megkövetel. Mielőtt hazamegyek, követelni fogom, hogy a lex Károlyit töröljék el és a „hazaárulási” ítéletet hatálytalanítsák, vagyis nem amnesztiáról, hanem teljes elégtételről van szó. Az amerikai magyaroknak éppúgy el kell temetniök a Károlyi-Jászi bogeyt,<sup>13</sup> mint a bolsevik bogeyt.

Ami a Lugosi-féle alakulatot illeti, azt nem a velem folytatott megbeszélés alapján lanszírozták, és engem csak a „fait accompli”-ról értesítettek. Természetesen a díszelnökséget elfogadtam, mégpedig abban a hitben és reményben, amit még ma is vallok, hogy tudniillik a különböző alakulatok egységbe fognak tömörülni, mégpedig egy olyan direktórium vezetése alatt, amelyben Jászinak, Vámbérynak, Balásynak, Göndörnek, Lugosinak, Gyetvainak egyformán nagy szerepük lett volna. Ha ez meglett volna, a reakciósok nem is mertek volna többséget követelni a maguk számára, és legalábbis azok, akik nem akarnak lekésni az utolsó vonatról, unconditional surrender alapján csatlakoztak volna. Igaz, hogy Amerikában nem feltétlenül omlik össze a magyar reakció, és ahogy itt Londonban is előfordult, vannak olyanok is, akik nem bánják, ha a vonat elmegy, mégis azt hiszem, hogy nemcsak Simonék a hibásak abban, hogy a levelében felvázolt fonák helyzet előállott. Emlékszem, hogy Simonék még egy évvel ezelőtt is teli tüdővel szidták a reakciósokat, és az egység mégsem jött létre. Akkor más fájdalmaik voltak.

Azt, hogy Vámbéryéknak nincsenek tömegei, maga Vámbéry is elismeri, és ezzel a ténnyel Amerikában számolni kell, illetve már régen számolni kellett volna. Nagyon jól megértem, hogy Vámbéry és Göndör nem akarták a neofiták (vagy még csak nem is azok) többségét elfogadni, mert én sem fogadtam volna el, dacára annak, hogy a tömegek azoknak az oldalán vannak, de a helyzetet nem lehet és nem szabad csak a pillanat szempontjából megítélni. Többéves hibák halmazának az eredménye ez. Ne feledje el, hogy milyen fontos volna, [ha] Vámbéry és a baloldali gárda hozzá tudna férni a széles tömegekhez, és nem mindig ugyanazon már megdolgozott hallgatóságához beszélne, vagy olvasóközönségnek írnának. Mondom, innen nehéz megállapítani, hogy milyen szempontok a döntők a taktika megválasztásánál. Ha igaz az, hogy Washington követelte az egység megeremtését, akkor pláne nehéz volt a helyzet. Nagy Jánosnak igaza van abban, hogy „az antifasisztáknak csak egy kötelességük van: a magyar nép megsegítése,” de csak akkor, ha hozzáteszük, hogy ez alatt az *úri fasizmus* kiirtását értjük. Mert ezzel segítünk igazán a magyar népen. Ilyen alapon lehet egységet szervezni.

Az angliai helyzetet nem lehet az amerikaival összehasonlítani. Angliában kb. 2000 magyar van, míg Amerikában közel egymillió. Az angliai magyar kolónia főleg menekült zsidókból, néhány intellektuelből és sok cselédlányból tevődött össze. Ennek nagy része 1938 táján került ide. Az angliai magyaroknak nincs 40-50 éves múltjuk, és nem reakciós papok és szerkesztők szervezték meg őket. A 2000 magyarból itt Angliában csak nagyon keveset tudunk ideológiailag aktivizálni. A cselédlányok egy kis részét a Londoni Magyar Klub befolyásolni tudta, de ez minden. A Zsilinszky-Révai-féle egyesület először csak egy kulturális alakulat volt, amelyben mind a mai napig jóformán csak a választmány és még néhány ember politizál. Eleinte még a választmánynak sem volt politikai programja, és csupán azzal foglalkoztak, hogy a Horthy-rendszert igyekeztek fehérre mosni, de ezt sem mind csinálták, és akik csinálták, azok sem olyan formában, mint pl. Amerikában Nadányi vagy Csenitzky atya, mert azt az angliai légkörben nem engedhették meg maguknak. Azonkívül a választmányuk mindvégig heterogén volt, és Budaytól egészen Zsilinszkyig minden árnyalat helyet foglalt benne. Az angliai egység megeremtése mellett szólt, hogy példát mutassunk az otthoniaknak és az amerikaiaknak, valamint az, hogy bebizonyítsuk a magyarok politikai érettségét azzal, hogy nekünk sikerült az, ami sem az osztrákoknak, sem a románoknak, sem a jugoszlávoknak nem sikerült, a lengyelekről nem is beszélve. Az angliai egységet már csak azért sem lehet az Amerikai Magyar Szövetséggel való egységhez mérni, mert Zsilinszkyék Balásy vonalán álltak, vagyis azon a vonalon, amelyet Vámbéry és Göndör már régen elfogadtak. Különbben is Zsilinszkyvel való tárgyalásaim akkor indultak meg, amikor Zsilinszky kilépett az Eckhardt-bizottságból, és az egység megkötésének feltétele részéről az volt, hogy Zsilinszky kinyilatkoztatja, hogy Eckhardttal nem áll és nem lesz összeköttetésben. Tizenkét órával az egység megkötése előtt öngyilkos lett, és így a levelet sosem kaptam meg. Az öngyilkosságnak, mint utóbb kiderült, személyes motívumai voltak,<sup>19</sup> de lehet, hogy ez a lelkiismereti kérdés is belejátszott. Mikor pedig tavaly végleg megkötöttem az egységet, az az általam előterjesztett program alapján és a kommunistákkal megkötött egység után jött létre, az a Tanács már egy hónapja létezett, amikor Révaiék csatlakoztak. Révaiék a programhoz egy mondatot fűztek hozzá - amelyet ma szívesen visszavonnának -, és ezt Balásy egyenes kívánságára tétették bele. Én nem szívesen ugyan, de elfogadtam a mondatnak a programba foglalását, miután semmi veszélyt nem láttam benne, bár kissé revíziós ízűen kérte a „méltányos és igazságos békét”. Nem volt időszerű, de nem érdemes róla többet beszélni. A fő dolog, hogy elfogadták a vezetésemet, és még hozzá annyira, hogy azóta a küldendő üzenetek tárgyában még vétőjogom is van. Lénye-

gében a Tanácsnak az az előnye volt, hogy az egész magyarság nevében küldhettünk üzeneteket a BBC-n keresztül, sőt egy ízben a kanadaiak kérésére az ő nevükben is.

Persze egészen más a helyzet Amerikában. Ott a fő dolog a tömegeket megnyerni, a vezetésüket átvenni és fokozatosan mindinkább bal felé tolni őket. Nem a reakciósook, de mi legyünk a trójai falovak az ő táborukban. Suaviter in modo, fortiter in re.<sup>15</sup> Jászinak és Vámbérynek vezető szerepet kell juttatni, és ha a kommunisták akarják a jobboldalt, akkor a baloldalt is érvényt kell szerezniök. Azonban jól tudom, hogy más baj is van, és éppen ide akartam kilyukadni. Ami nekem sikerült, az ott nem sikerülhet, mert ott nem fogják akarni a reakciósokat kész helyzet elé állítani. Sajnos van néhány baloldali ember – különösen a szociáldemokraták –, akik mindig megvadulnak, ha kommunistát látnak. Ezek tovább folytatják az elkeseredett testvérharcot, mérgezik a légkört. Én nem akarok ítéletet mondani a két párt viszályában, de bizonyos, hogy amennyiben a német szocialisták meg tudtak volna egyezni a kommunistákkal, Hitler sohasem jutott volna hatalomra, s miután a szocialista párt volt a birtokon belüli párt, a felelősség súlya inkább rájuk nehezedik. Akkor úgy találtam, hogy a szocialisták voltak túlságosan puhák, most meg úgy találom, hogy a kommunisták túlságosan engedékenyek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy helyeseljek azoknak a szociáldemokratáknak, akik addig-addig káromoltak, köpködtek a kommunisták ellen, míg végül nem tudtak megállni, és most már csak az egységtől rettegnek.

Ezek után azt hiszem, nem kell meggyőzőnöm magát arról, hogy a Simon ellen „indítandó fegyvermiről” szó sem lehet. Még ha hibákat követett is el, ezért még nem lehet lenyúzni róla a bőrt. Ő csupán más taktikai irányt követett, amit azonban nem kis részben a progresszív egység elmaradása kényszerített rá. Nem akarom azt állítani, hogy ez az irány jó, sőt nekem így távolról nincs az ínyemre, de azt sem...<sup>16</sup> rossz és becstelen. A sok ellentétes vélemény között ... eligazodni. Simon jóhiszeműségében azonban nem kételkedem ... levélnek a vázlatát Vámbérynak is elküldöm és kérem ... mutassa meg Göndörnek is, akit szívélyesen üdvözlök. Alá fogom húzni azokat a részeket, amelyek közölhetőek, de nagyon vigyázzanak, hogy a kényes részek ne kerüljenek bele. A zárójelbe tett mondatok kimaradnak.<sup>17</sup> A legjobbnak tartanám, ha ennek a levélnek az alapján leülne Simonnal beszélgetni és valami modus vivendit próbálnának találni. Ami pedig az ellenintézett támadásokat illeti, azok már nem érdekelnek, csak csodálkozom, hogy még van pofájuk piszkolódni.

70 éves születésnapomra a magyar kolónia ünnepélyt rendezett, amelynek fő pontja Ripka csehszlovák külügyminiszter beszéde volt, aki azt mondta, hogy amennyiben a magyarság az én eszményeimnek megfelelő demokráciát teremt, és engem személyemben követ, akkor a csehszlovák és a magyar nép meg fog egyezni egymással. Majd azzal fejezte be, hogy nemsokára találkozni fogunk Prágában és Budapesten. Feleségemhez külön beszélt és kiemelte nagy erkölcsi bátorságát és politikai képességeit. Ezeket a szavakat valóban kiérdemelte, mert az elmúlt öt év alatt hallatlan energiával teremtette meg és vezette a klubunkat, ami nívó tekintetében minden más itteni klubot felülmúlt. Angliának, mondhatom, összes kimagasló politikusai és az összes kiváló emigránsok tartottak nálunk előadásokat, és nemegyszer annyira látogatottak voltak, hogy az emberek nem fértek be. A háború befejezésével természetesen a klubot is likvidáljuk, mert hiszen lassanként mindenki hazamegy. Ez nem Amerika, és az emigránsok nem telepednek le.

Az angol progresszív világ is birthday partyt<sup>18</sup> rendezett a tiszteletemre az egyetememen, amelyet Seton-Watson kezdeményezett. Ellen Wilkinson (Labour Party) miniszteri rangú államtitkár mondta a beszédet. A másik rendező Miss Galton, a Slavonic Institut titkára, aki 20 évvel ezelőtt titkárnóm volt. Végtelen becsületes, értékes nő, aki rövidesen Amerikába utazik, és fel fogja keresni magukat.

Hatványék jól vannak. Hatvány a születésnapjára ünnepélyesen briliáns beszédet mondott, és bizony hol pirultam, hol könnyeztem a sok dicséret hallatára. A báróné nagy gonddal és szeretettel veszi körül férjét, aki szívbaja miatt alig mozdul ki Oxfordból, de aki annál tevékenyebb az íróasztala mellett. Egy nagy könyvet ír. Mikor még mi is Oxfordban élünk, számtalanszor említettük Magát, mint hűséges támogatónkat és istápolókat.

Melegen üdvözlö

PIL 704. f. 129. ó. e. (eredeti)

<sup>1</sup> Hajnal levélét nem ismerjük. Károlyi hosszú, eddig nem publikált válaszevele a háború végére kialakult világnézetének nem a nyilvánosságnak szánt, őszinte és koherens kifejtése. Összegzi, mi az, ami szerinte a marxizmusból elavult: a proletárdiktatúra, az osztálypolitika (tehát az egypártrendszer is), az illúzió, hogy a feudalizmus és kapitalizmus „felépítményeként” velük eltűnik a vallás és a nacionalizmus. Károlyi – sok nyugati és magyar kortársal együtt – azt hitte, hogy mindezt felismerte Sztálin is, és ezen az alapon megváltoztatta háború előtti politikáját. Károlyi ezen az alapon közeledett az 1938–1945-ös eltávolodás után ismét a kommunistákhoz mikor kiderült, hogy az internacionalizmusról vagy az egyházüldözésről való lemondás csak átmeneti taktika volt. Szükségszerűen következett be új és végleges szakítása. A Hajnalhoz írottak tehát mintegy eszmei keretbe foglalják és magyarázzák Károlyi 1945–49-es politikai pályáját.

<sup>2</sup> Odescalchiné.

<sup>3</sup> Arthur Koestler magyar származású angol író, fiatalkorában kommunista, részt vett a spanyol polgárháborúban. A második világháború alatt azonban már harcos antikommunista, a sztálini rendszer kritikusa. Londonban kapcsolatban állt Károlyi csoportjával – Károlyi névelkedett írásaiért, beleértve a *Sötétség délben* (Darkness at Noon). Károlyi viszont realpolitikusként elismerte ugyan, hogy amit Koestler ír igaz, de nem helyeselte, hogy éppen az antifasiszta háború éveiben egyoldalú beállításban ábrázolja a Szovjetuniót.

<sup>4</sup> Az ENSZ nemzetközi segélyszervezete.

<sup>5</sup> A hazai állapotokról elmélkedő résznel figyelembe kell venni, hogy Károlyi azokat nem tapasztalatból, hanem homályos és részben elfogult információk alapján ítélte meg.

<sup>6</sup> Sigray Antal gróf, Odescalchi Miklós herceg legitimista arisztokraták. Odescalchi Miklóst, az 1945 után diplomataként ismert Odescalchi Margit bátyját 1945 januárjában Sopronkőhidán végezték ki.

<sup>7</sup> Darlan francia tengernagy, a kollaboráns Pétain-kormány tengerészeti minisztere és miniszterelnök-helyettese, az 1942-es amerikai partraszállás után Algériába szökött, és átállt a szövetségesekhez, de egy ellenálló agyonlőtte. Említése Károlyi egyik fő problémáját jelzi: barátkozzon-e az új magyar kormánnyal, melyben a Horthy-hadsereg három tábornoka vesz részt.

<sup>8</sup> Városi ember, hivatalnokféle (régies).

<sup>9</sup> „Ilyen mélyre süllyedtek önök” – akkor mondta Franchet d'Esperey a belgrádi tárgyalás kezdetén, mikor bemutatott neki a Katonatanács elnökét (Csernyák századost) mint a magyar delegáció tagját.

<sup>10</sup> „Ilyen magasról süllyedtek (le) önök.” (francia)

<sup>11</sup> Vidkun Quisling norvég jobboldali politikus 1933-ban fasiszta pártot alapított. 1942-ben a német megszállókat kiszolgáló kormányt alakított, s ezzel neve a hasonló kormányok jelképévé vált. 1945-ben kivégezték.

<sup>12</sup> Feltétel nélküli megadás (angol) – a Szövetségesek fő fegyvernegyvási feltétele.

<sup>13</sup> Mumus (angol).

<sup>14</sup> Reménytelen szerelem.

<sup>15</sup> Finom módon, de lényegben keményen (latin).

<sup>16</sup> Itt a levélpapír egy darabja leszakadt, tehát a szöveg hiányos.

<sup>17</sup> Miután a teljes szöveget közöljük, a zárójelké jelölésétől eltekintünk.

<sup>18</sup> Születésnapjára parti (angol).

Az ünneplések úgy kimerítették Károlyit, hogy a Magyar Tanács március 15-i ünnepi gyűlésén nem tudott részt venni, levélben küldte el üdvözlését. Ebből a levélből csak azt ismerjük, amit a gyűlésről kiadott kommuniké közölt: „1849 óta ez az első március, amelyet szabadon ünnepelehetünk. Hazánk legalábbis a legjobb úton halad 1848 ideáljainak realizálása felé. Az új Nemzetgyűlés és az új kormány akkor lesz méltó 1848 szelleméhez, ha gyökeresen kiirtja a fasiszta maradványait. Mi mind bizalommal nézünk a Nemzetgyűlés és a kormány munkájára.” (PIL 704. f. 40. ó. e.)